Available online at http://jgu.garmian.edu.krd

Journal of University of Garmian

10.24271/jgu.2023.101018

ڕەگەزەکانی(کاراکتەر و شوێن) لە ڕۆمانی (دەغدو)ی خوسرەوجافدا

محمد ئەمین محمد نووری ئەمین ، خالد عبدالکریم معروف

بەشی زمانی کوردی، کۆلێژی زمان، زانکۆی سلێمانی، هەرێمی کوردستانی، عیراق

پوختە

ڕۆمـان لە چەنـدین بنەمـا و ڕەگەزی جیـاواز پێـک هـاتووە، هەر بنەمـا و ڕەگەزێـک تایبەتمەندی خۆی هەیە و ڕەگ و ڕیشـە و بونیادیان جیاوازە و ناچنەوە سـەریەک، بەڵام پەیوەندیەکی هاوئاهەنگی لە نێوانیاندایە، کە بووەتە هۆی گەشـەکردن و بەردەوامی ژانری ڕۆمـان، ڕەگەزەکـان بریتین لە:(شـوێن، کـات، کـاراکتەر، ڕووداو، گێڕانەوە) بنەمـا و تەکنیکەکانیش بریتین لە (وەسـف، خەیاڵ، فانتازیا، زمان، گرێ، چنین، چارەسـەر، چێژ، بابەت)، بە هەموویان بوونەتە پردی پەرینەوە و گەیاندنی زانیاری لە ڕۆمانەوە بۆ خوێنەر. ڕەگەزی کـاراکتەر و شـوێن لە هەموو ڕۆمـانێکـدا پێگەی گرنگیـان هەیە، ئێمەش لە توێژینەوەکەماندا هەوڵمان داوە ئەم دوو ڕەگەزە لە ڕۆماندا دەستنیشان بکەین، بەتایبەت لە ڕۆمانی (دەغدو)دا.

Article Info

Received: November, 2022

Revised: January, 2023

Accepted: April, 2023

Keywords

ڕۆمان، کاراکتەر ، شوێن، هونەری

Corresponding Author

پێشەکی

سـەرهەڵدانی ژانری ڕۆمان پێویسـتیەکی گرنگی لایەنی ئەدەبی بوو، بەتایبەت کاتێک ژانرەکانی تری ئەدەبی توانای لەخۆگرتنی هەموو ئەو ڕووداوانەی نەبوو، کە لەئەنجـامی پێشـکەوتنی شـارستانیەتی مرۆڤایەتی ڕوویان دەدا، لەبەر ئەمانە ڕۆمان بووە گەنجینەی لە خۆگرتنی هەموو گۆڕانکارییەکان.

چەمکی ڕۆمان بە پێی دەرکەوتن و قۆناغەکانی گەشـەکردنیدا، گۆڕانکاری زۆری بە خۆوە دیووە، واتە لەگەڵ سەرهەڵدانی هەر بیر و بۆچوونێکی ئەدەبی و ڕامیاری و شـارسـتانێتیدا خۆی گونجاندووە و بەرگی پێشـووی لە خۆی دادڕیووە لەگەڵ ڕەوتە نوێیەکەدا هـاتووە، چونکە ژانری ئەدەبی هـاوتـای گەشـەو پەرەسـەندنەکانی عەقڵی مرۆڤایەتییە، کە هەردوکیان پێکەوە گرێدراون و هەر پەرەسـەندن و پاشـەکشـەیەک لە یەکێکیاندا کاریگەری بەروونی لەسـەر ئەوی تر جێدەهێڵێت، ئەمەش بەڕوونی لەڕێبازەکانی دادایزم و سوریالیزم و..هتد دەردەکەوێت، سروشـتی ژیانیش دیالێکتیانەیە و بە هەمان شـێوە ژانرەکان هەمیشە کۆن و نوێ لە کێشماکێشدان و دەرئەنجام شتی نوێ دێتە کایەوە.

بەم پێیە توێژینەوەکەمان بەسـەر دووبەشـدا دابەشـکردووە، بەشی یەکەم چەمـک و بونیـادی کـاراکتەر، لەگەڵ جۆرەکـانی کـاراکتەر لە ڕۆمـانی (دەغـدو)دا، بەشی دووەمیش تـایبەتە بە چەمک و ڕۆڵی بنەمای شـوێن لە ڕۆمان و جۆرەکانی شـوین لە ڕۆمانی(دەغـدو)دا، لە کۆتـایشـدا ئەنجـام و سـەرچاوەکانی توێژینەوەکە خراوەتە ڕوو.

میتۆدی تویژینەوەکە:

بەپێی بنەمـا هونەرییەکـان هەوڵمـان داوە میتۆدی گونجـاو لەگەڵ توێژینەوەکەمـانـدا بگونجێنین و هەڵبژێرین، بۆ ئەمەش میتۆدی وەسـفی شـیکاری مێژوویمان بە گونجاوترین میتۆد زانی بۆیە کارمان لەسەر کردووە.

سنووری توێژینەوەکە:

هەوڵمان داوە سنووری توێژینەوەکەمان لە چوارچێوەی لایەنی هونەری ڕۆماندا دیاری بکەین بە گشتی و بەتایبەتیش لە ڕۆمانی (دەغـدو)دا، بەم پـێە ســـنـوورەکەمـان لە چـوارچـێـوەی ناونیشانەکەدا گونجاندووە.

بەشی یەکەم:
کاراکتەر

ڕەگەزێکە لە ڕەگەزەکانی ڕۆمان، لە وشـــە و قســـەکردنـدا بەرجەستە دەبێت، وەسف و وێناکردن و نیشاندانی کردەوەکانی هەموو بەهۆی قسەکردنەوەیە، کە کاراکتەر لەدەرەوەی وشە و بیر و دەلالاتی ڕۆمـانەوە بوونی نییە، یـا کـاراکتەر ئەوەیە، کە تەواوی ڕووداوەکانی لەخۆگرتبێ و ئەمەش بەتووندی پەیوەستە بەچنینەوە، بەشـێکە لێی هەرگیز لێکدانابڕێن، کەسـێتی چەق بیر و بۆچوونە گشـتیەکانە، بۆیە بیر و واتـا دەبنە پێشـەنگی هەموو ڕۆمانێک، کاراکتەریش یا ســـادە، یا ئاڵۆز دەبن، بەڵام سیفەتی ڕوونی لەدەست نادات.

کاراکتەر کە بە کۆڵەکەیەکی سەرەکی ڕۆمان دادەنرێت، داینەمۆی سەرجەم ڕووداو و چیرۆکەکانیەتی، واتە گێڕانەوە بێ بەها دەردەکەوێت لەدەرەوەی کاراکتەردا، بۆیە کارکردن لەگەڵ کاراکتەری ڕۆماندا جیاوازە و تایبەتمەندی خۆی دەوێت، ڕەگەزێکە دەتوانێت سەرجەم ڕەگەز و بنەماکانی تر لەڕێی جوڵەوە دەربخات، پێکەوە کۆیان بکاتەوە.

کاراکتەر لە گێڕانەوەدا بوونی دەردەکەویت، لەڕێگەی کات و شوێنەوە، ڕووداوەکان دەگوێزێتەوە بۆخوێنەر، ((دەکرێت بە ڕۆحی ڕۆمان دابنرێت و ڕۆمانیش بە کاراکتەر ئاوەدان دەبێتەوە، چۆن دنیا بەبێ مرۆڤ ئاوەدان نابێتەوە و بێ لوتف و جوانی و بێ مانایە، ڕۆمانیش بەبێ کاراکتەر هیچ ئەفسوون و جوانییەکی دەرناکەوێت و ڕەمز و ڕاز و ماناکانی کەشف نابن))(عارف، ٢٠٢١، ٧٩)، واتە باسکردن لە ڕووداو و شوێن و کات لە ڕۆماندا، بەبێ ئامادەیی کاراکتەر وەک جەستەیەکی بێ ڕۆح وایە، چونکە کاراکتەر دەبێتە داینەمۆی دەرخستنیان.

هونەری ڕۆماندا کاراکتەر هەمیشە وەک کلیلی بەها بەدەست هاتووە کانییەتی، بەشێوەیەک ((کەسایەتی دەکەوێتە ناخی خودی چیرۆک، بەشێوەیەک چیرۆک بوونی نییە، ئەگەر کەسایەتییەک نەبێ پاڵەوانێتی ڕووداوەکان بکات و کارەکان ڕێک بخات و ڕەهەندی حیکایەتی بداتە چیرۆک نووس))(عەبدول ڕەحمان، ٢٠١٠، ١٠٤)، ڕۆمانیش لە کۆمەڵێک چیرۆک و ڕووداو پێک هاتووە، بۆیە هەر ڕووداوێک پێویستی بەئەدایەک و هەڵسوکەوتێکی جیاواز هەیە، ڤەنسان ژووف پێی وایە:((کاراکتەر (کەسایەتی)هەڵگری یەک یا چەند لەو دەورانەیە، کە بۆ پێش چوونی چیرۆک پێویستن))(ئەحمەدی ، ٢٠٢٠، ٤١٩).

کەواتە کاراکتەر ڕەگەزیکی گرنگی نێو ڕۆمانە و پێشکەشکاری بیرۆکە و دەرخستنی کات وشوێن وسەرجەم ڕەگەزەکانی ترە، ڕۆماننووس بۆ ئەوەی کاراکتەرێکی توند و تۆڵ و پڕا و پڕ لەکەسایەتی بەرهەم بێنێت، پێویستە بچێتە قوڵایی کۆمەڵگاوە و کاراکتەرەکان دەستە بژێر بکات و ڕۆڵیان پێ بگێڕێت.

((بێگومان لەڕۆماندا کاراکتەرەکان گەورەترین ئەرک لەئەستۆ دەگرن، چونکە ئەوان حاڵەتێک یا شێوەیەکی مرۆڤن لە بارودۆخێکی تایبەتیدا))(سدیق ٢٠٢٠،ل٤٢)، واتە هەرچەند کاراکتەر لە ڕۆمانێکدا ڕۆڵ ببینن هێندە جیاوازی بیروڕا و کەسێتیان نیشان دەدرێت، ((کاراکتەر هەرچەندە نووسەر دەیخوڵقێنێت، بەڵام لەگەڵ یەکەمین هەنگاوەکانی دەستپێکی ڕۆمانەکەدا ئیدی ژیانی سەربەخۆی خۆی دەبێت))(مونیف، ٢٠١٣، ١١).

ئەوەی کاراکتەر لە کەسـێتی نووســەر جیادەکاتەوە، ئەو کیانە ســـەربەخۆیەیە، کە بچڕاوە لە هەڵســـوکەوتی نووســـەرەکە، چونکە ڕۆمـاننووس نـاتوانێت هەموو ڕەوشـــتەکانی خۆی لە کاراکتەردا یەکلابکاتەوە.

کاراکتەر لەڕۆمانی دەغدودا ڕەگەزێکی ئاوەدان و پڕ لەکاراکتەری هەمەچەشنەیە، ڕۆڵی گێڕانەوەیان لەسەر ڕاوەستاوە، هەرچەندە خوڵقاوی دەستی نووسەرن و ڕەگیشیان لە دنیای واقیعدایە، بەڵام سەبەخۆیی دوور لەدنیای فەرمان پێکراو ئاراستە کراون، لەژێر ڕکێفی نووسەردا نین و سەربەخۆ ئەدای خۆیان دەکەن، لەکاتی خوێندنەوەدا خوێنەر هیچ کاتێک گومانی کۆنترۆڵکراو بە هۆشیدا نایەت، واتە وادێنە پێش چاو کەبەرپرسن لەڕەفتار و هەڵوێستی خۆیان.

ئـاشـــنـایەتی کەســـێتی ڕۆمـاننوس لە ڕووی کۆمەڵایەتی و ڕۆشـــبیری و کۆمەڵگای کوردی بەتـایبەتی کۆمەڵگای جیهـان بەگشتی، ڕەنگدانەوەی لەسەربنیاتنانی کاراکتەرەکانی هەیە، واتە ســـەرجەم کاراکتەرە ســـەرەکی و لاوەکیەکانی، هەمان شـــێوەی کـاراکتەری نـاو واقیـعی ژیـانن، هەر لە هەیکەل و لەنـاخ و ناوەڕۆکیشیاندا.

لەجیهانی ڕۆمانەونیدا ڕۆڵی کاراکتەرەکان بەپێی دەرکەوتن و ئەرکیان دابەشکراون بۆ دووجۆر، کە کاراکتەری(سەرەکی و لاوەکی) ین، نووسەر توانیویەتی جیاوزیان لە نمایشکردن و هەڵسوکەوتیاندا دەربخات.

کاراکتەری سەرەکی:

ئەو کاراکتەرەیە:((کەپانتاییەکی فراون و گەورە لەگێڕانەوەدا پڕ دەکاتەوە و لەزۆربەی لاپەڕەکانی ڕۆمانەکەدا بوون و ئامادەگی هەیە، یان ئەو کارکتەرەیە، کەدەورێکی ئێجگار فرەی لەڕووداوەکاندا هەیەو ڕووداوەکان دەجوڵێنێت و ئاراستەیان دەکات، مەرجیش نییە پانتاییەکی زۆر لەپرۆسەی گێڕانەوکاندا پربکاتەوە))(عارف، ٢٠٢١، ٤٠٥)، لەم ڕووەوە ڕۆمانی (دەغدو) تەنها یەک کاراکتەری سەرکی هەیە بەناوی (سەنگەر)، هەرچەندە کاراکتەری(دەغدو)ش دەرکەوتن و ئامادەیی لە زۆرینەی دەقەکانی ڕۆمانەکەدا هەیە، بەڵام لە ئامادەیی و گێڕانەوەدا خوێنەر جیاوزیان دەکات، (سەنگەر)پانتایی فراونی

گێڕانەوەی ڕۆمانەکەی دەکەوێتە سەر، ڕۆڵی گێڕەرەوەی خراوەتە ئەستۆ، لەدەستپێکی ڕۆمانەکەوە تاکۆتایی هەست بەدابڕانی ناکرێت و لەکاتی خوێندنەوەشدا دەبێتە هاوڕێیەکی دانەبڕاوی خوێنەر، سەنگەر دەڵێت: **((دایکم لا سەری نابووە چوارچێوەی پەنجەرەکەوە، لەرینەوەیەکی مەوزوون و ریتمدار بە تەواوی لەشیەوە دەبینرا))** (دەغدو، ٥)، لێرەدا سەنگەر لە ئەکەم لاپەڕەی ڕۆمانەکەدا دەردەکەوێت ، کە گێڕەرەوەی ڕۆمانەکەیە، لێرەدا (سەنگەر) وەک یەکەم کاراکتەری سەرەکی لەلایەن ڕۆماننووسەوە، ڕۆڵی پێدەسپێردرێت لە سەربەخۆیی لەئەداکرن وگێڕانەوکاند.

لەبارەی کارکتەری سەرکی لەڕۆماندا(ئیبراهیمی یونسی) دەڵێت:((هەر چیرۆکێکی باش بخوێنینەوە، دەبینین لە کەسێتییەکی سەرەکی زیاتری تێدا نییە، تەنانەت ئەو کاتانەیش کە هەموو زنجیرە ڕووداوی چیرۆکەکە لە نێوان دوو کەسایەتی دایەو هەردووکیان کاریگەری زۆریان هەیە لەسەر چیرۆکەکە، سەرنج دەدەین کە کاریگەری و گرنگی یەکێکیان زیاترە. جگە لە کارەکتەری سەرەکی، لەوانەیە یەکێك یان چەند کارەکتەرێکی دیکەش لە چیرۆکەکەدا هەبن، کە بە گشتی ئەم کەسانە بە کارەکتەری لاوەکی دادەنرێن))(فەرەج، ٢٠١٢، ١١)، ڕۆمانیش فرەدەنگە، واتە گێڕانەوەی چەندین چیرۆیکی جیاوزە و بۆهەر چیرۆکێک کاراکتەرێک سەرەکی دەبێت، بەڵام لە ڕۆمانی دەغدودا کۆی چیرۆکەکان کاراکتەری سەرەکی(سەنگەر) ڕۆڵ دەبینێت.

لەم ڕۆمانەدا هەرچەندە کاراکتەری دەغدو لە ڕووی دەرکەوتنەوە هاوتای سەنگەرە، بەڵام لەسەرەتای ڕۆمانەکەوە تابەشی شەشەم هیچ ئامادەییەکی نییە، بۆیە بەتەنها سەنگەر وەک کاراکتەری سەرکی دەتوانرێت دەست نیشان بکرێت.

کاراکتەر ڕۆڵێکی گرنگ لە ڕۆماندا دەگێرێت، کاریگەری بەهێزی لەســەر خوێنەر هەیە، بۆیە نیشــاندانی کەســێتی ســەرەکی بەتـایبەتی لەلایەن ڕۆمـاننووســەوە لەڕووی کەســایەتی و هەڵســوکەوتیەوە، پێویســتی بەوە هەیە هەڵسـوکەوتەکانیان مەنتیقی بێت و خوێنەر بڕوای پێ بکات، دەشـێت ئەم وەسـفە بۆکەسایەتیە لاوەکیەکانیش بەڕاست دابنێین.

کاراکتەری لاوەکی:

ئەو جۆرە کاراکتەرانەن کە ڕۆماننووس بەپێی پێویســـت و تایبەت بەڕووداوێک وگێڕانەویەک لەڕۆماندا دەیان خولقێنێت و ڕۆڵیان پێدەبەخشــێت، هەندێک جار دەرکەوتن و ڕۆڵیان لەڕۆماندا هیچ کەمتر نییە لەکاراکتەری سەرەکی، بەڵام لەڕووی ئەرکەوە دەکەوێتە دوای کاراکتەری سەرەکییەوە.

ڕۆمان بەکاراکتەر ئاوەدان دەبێتەوە، بۆیە لەڕووی کاراکتەری لاوەکییەوە ڕۆمانی دەغدو زۆرترین کاراکتەری لاوەکی لەخۆگرتووە، ڕێژەیان زیاتر لە(٥٠)کاراکتەرە، بۆ نموونە:(دایک و باوکی سەنگەر، خەمیس، بەڕێوەبەری ئاسایش، هێمن، شەلال، لۆما، سەدام، ئەبوعلی،خەیمە، تەحسین، گوارە، خودیدە، عودەی، قوسەی، فەرەنسیس، ڕەشید چەتۆ، هەڵۆ، شۆخە لوسی، سەعید ئاغا، لیوان، ...هتد).

((خەمیس هاتەلامەوە بەئەسپایی وتی: دەتەوێت چەند فلسێکت دەست بکەوێ؟))(دەغدو، ل١٧)

((کاکە من وتۆ کرێکاری دەکەین بۆ(شەلال) ی برام، هیچ مەترسی تێدانییە..))(دەغدو، ل١٨)

((ئیدی ترس وتۆقیانی پێشووم نابووە لاوە، من و(خەیمە) کەیەکترمان دەدی لەماوەی دیتندا سەرجەم دووڕستەمان قسە لەدەم نەدەهاتە دەرەوە))(دەغدو، ل ٢٩)

((بەچاکم زانی پەنا ببەمە بەر(دەغدو) لەیەک چرکەدا (دەغدو) وەلامی دایەوە))(دەغدو، ل٧١)، ...هتد.

زۆری کـاراکتەرەکـانی نـاوڕۆمـانی (دەغـدو) بەڵگەی فراوانی بـیروهـزری ڕۆمـانـنـووس دەردەخـات، لەچـارەســـەرکـردنی ڕووداوەکـانـدا، چونکە هەرجۆرە ڕووداوێـک و دیـاردەیەک پێویســـتی بەجۆرە کەســـێتی و عەقڵ دیدگای جیاوز هەیە، ڕووداوی ڕزگـارکردنی (گوارە) پورزای (ســـەنگەر) لەنـاوخۆی فەرەنسـادا لەتوانای کەســایەتی (لووسی) دا خۆی دەبینێتەوە، نەوەک کـاراکتەری(هەڵۆ)، کە لەڕووی زمـان و کەســـێتی و شارەزایەوە بەتەنها لەچوارچێوەی وڵات نەچووەتە دەر،

جۆری کاراکتەریش لەڕووی سروشــتی کەســێتییەوە دەکرێت بەدووبەشـەوە، کاراکتەری(سـادە) وکارکتەری (ئالۆزە)، لەڕۆمانی دەغـدودا، هەردوو جۆرەکە لەدەقەکـانی ڕۆمـانەکەدا تێبینی دەکەین؛

کاراکتەری سادە:

ئەم جۆرە کاراکتەرە دەکرێت لە ناوەکەی خۆیەوە پێناسە بکرێت، بەم پێیە دەکرێت بڵێین: ((ئەوجۆرە کاراکتەرەیە، کە بتوانرێ لەیەک فۆڕمدا بەرجەستە بکرێ و یەک ڕەهەند و یەک لایەن بێ و بەئاسانی بناسرێت))(عارف،، ٢٠٢١، ٢٢٦)، زۆر لە کاراکتەرەکانی ناو ڕۆمانی دەغدو لەم جۆرە کاراکتەرانەن، کەبەئاسانی خوێنەر پەی بەبیرکردنەوەو هەڵوێستیان دەبات، **وەک لە نموونەیەکی ڕووداوی ناو ڕۆمانەکەدا دەردەکەوێت ((بەو نەزانینەمەوە وتەکانی خەیمە گێژی کردبووم، حەقیشم بوو، ئەو دەم هەر دەبووا وا تێفکرابام کە بیروڕای خەیمە و دایکی بەرەڵلاییە و بەس))** (دەغدو، ل ٣٠)، خەیمە نمونەیەکە لە کاراکتەرتە سادەکانی ڕۆمانەکە، چونکە ڕۆماننووس تەنها بۆ نیشاندانی بابەتی ئیرۆتیکی ڕۆڵی پێدەبینێت و خوێنەریش بەتەنها لەو گۆشە نیگایەوە دەیبینێت.

کاراکتەری ئالۆز:

ئەم جۆرە کاراکتەرەش بەهەمان شـێوە دەکرێت لەناوەکەیەوە پێناسـە بکەین، ((ئەو جۆرە کاراکتەرەیە ، کەهەزار تۆنی هەبێ و بەئاســـانی پەی پێ نەبرێت و غافڵگیرت بکات، بەشـــێوەیەکی گشــتیش ئەم جۆرە کاراکتەرە لەبارترە بۆ پڕکردنەوەی بۆشــاییە

هونەرییەکانی هەرکارێکی هونەری))(عارف، ٢٠٢١، ٢٢٧).
کاراکتەری(دەغدو) یەکێکە لەکاراکتەرە ئالۆزەکانی ڕۆمانی دەغدو، کەهەندێک جار خوێنەر هەست دەکات کاراکتەرێکی سەرکی ناو ڕۆمانەکەیە، لەبەرئەوەی ڕۆڵی زۆربەی گێڕانەوە مێژووییەکانی دەگێڕێت و لەزۆربەی ڕووداوەکاندا بەشدارە و پەی بە دید و بۆچوونەکانی نابرێت، چونکە لە هەر ڕووداوێکدا بەشێوەیەکی جیاواز دەردەکەوێ، **((ئەو بابەت و قسانە (باوکە ئیستیفان) دەهەژێنێت و دەیهێنێتە سەما و حەشۆکە، کابرا شێتی ئەم بەزمەیە و لای وایە نامرێت..))**(دەغدو، ل ١١١)، قەشە ئیستیفان پیاوی کڵێسایە، بەڵام لەپشتی پەردەوە بە کاری بازرگانی خەریکە، ڕۆماننووس بۆ دەرخستنی ئەم جۆرە کەسێیە ئاینانە هێناویەتی، خوڵقاندنی کاراکتەریش لە ڕۆماندا مەبەستە، مەبەستیش لێێی نیشاندانی ڕەوشتی مرۆڤەکانە.

لە بەشێکی تری ڕۆمانەکەدا باس لەوە دەکات، کە چۆن دەکرێت ئاسەوارو سەروەت وسامانی میللەتێک لەناو ببرێت و هەراج فرۆش بکرێت، دووکاراکتەری کردۆتە نیشاندەری ڕابردوویەک و لە هەڵسوکەوتیاندا مێژوویەک دەگێڕنەوە **،.((کاتێک تاج وسۆڵجان وبازبوەنەکەی شا دیاکۆ باوکی دەغدوم خستە بەردەستی لوسی وهاوەلانی، باوەڕیان نەدەکرد دوای دووهەزارو حەوت سەدساڵ بەو زەرافەت و بریق وهورەوە مابیتەوە))**(دەغدو، ل١١٥). کەواتە کاراکتەری ئالۆز گرنگە بۆڕۆمان و دەتوانرێت زۆرینەی کەلێنەکانی ڕۆمانی پێ پڕکرێتەوە.

((هەموو ڕۆمانێکی جدی هەڵگری ئەزموونێکی دەوڵەمەندی ژیانی کارەکتەرەکانێتی، ئەمە سەرەڕای ئەو وردەکارییانەی پەیوەستن بەشوێن و ڕووداوە مێژووییە گەورە و بچووکەکان و بەرئەنجامەکانیانەوە))(سدیق، ٢٠٢٠ : ٩٧)، بێگومان ئەزموونی کاراکتەر لەڕۆمانی دەغدودا، ئەزموونی نووسەر لەژیاندا دەردەخات و پەیبردنە بەسەرجەم ئەو دیاردانەی کە مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە.

((ڕۆماننووسە گەورەکان لەکاتی قسەکردن لەسەر ئەزموونی ڕۆماننووسییان، جەخت لەوە دەکەنەوە، لەدایک بوونی کاراکتەرە زیندووەکان، گرنگترین و زەحمەتترین کارە، لەپرۆسەی داهێناندا تووشیان هاتبێت، چونکە کاراکتەری ڕۆمان بوکەلەنین، نووسەر چۆنی بوێت بیانجوڵێنێت و بیانهێنێتەوە گۆ)) (هۆشیار،٢٠١٧ : ١٢)،

گەر پرسیاری ئەوەبکرێت ئایا ڕۆماننووس لەخەیاڵی خۆیدا کاراکتەرەکان دروست دەکات؟، یان لەواقیعدا خۆیان هەن؟ بۆئەم مەبەستە ڕۆماننووس دەبێت شارەزاییەکی باشی لە ناسینی تاکەکانی کۆمەڵگای هەبێت، هەر لە عەقڵیەت و ڕەوشت و ئاستی کۆمەڵایەتی و باری دەرونی و شێوازی قسەکرد ن و....هتد، چونکە خوینەر لەکاتی خوێندنەوەی ڕۆماندا ورد و درشتی ئەوانەی باسمان کرد دێنێتە پیش چاوی خۆی، گەر وانەبێت ڕۆمان نووس بە کەمتەرخەم و بێ زانیاری و کەم ئەزموون دەناسرێت.

لەڕووی گەشەکردنی کاراکتەریشەوە، (پەرێز سایبر) دوو جۆری دیکە لە کارەکتەر دیاریدەکات[کاراکتەری گۆڕاو(گەشەکردوو) و کاراکتەری نەگۆڕ]، بۆچوونیشی وایە ئەوەی بە بایەخدارییەوە لێی دەڕوانرێت و بۆ چیرۆك گرنگە، جۆری یەکەمیانە، واتە کارەکتەری گۆڕاوە، ئەم جۆرەش ئەو کەسایەتیانە دەگرێتەوە، کە لەناو چیرۆکەکاندا بە هۆی گرێچنی ڕووداوی چیرۆکەوە، گەشە دەکەن و لەباری دەروونی ڕەوشت و لە چیرۆکدا لە ئاستێکدا ناوەستن، ((ڕۆمانووسی سەرکەوتوو هەوڵی دامەزراندنی ئەم جۆرە دەدات، چونکە توانای فرەیە و ئاستی ڕۆمانەکە بەرزتر دەکاتەوە، تەمەنی درێژە و دەرەنگتریش لە بیردەچێتەوە))(فەرەج، ٢٠١٢ : ٢٨)، لەڕۆمانی دەغدودا ئەم جۆرە کاراکتەرانە ئامادەییان هەیە ولەسەربنەمای یاساکانی ڕۆمان بنیاد نراون. بۆنموونە: کاراکتەری گەشەکردوو وەک: **(دەغدو، خەمیس، تەحسین، هەڵۆ، لووسی، شۆخە)**، کاراکتەری نەگۆڕیش وەک:**(دایک وباوکی سەنگەر، شەلال، خودیدە، لۆما، بەڕێوەبەری ئاسایش، خەیمە، باوکە ئیستیفان، ڕەشید چەتۆ، مامۆستا لوئەی، لیوان، عودەی، قوسەی،..هتد)**.

کاراکتەر پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بەبنەماکانی تری ڕۆمانەوە هەیە، بۆنموونە: ((لەدەرەوەی زماندا کەسایەتی هیچ بوونێکی نییە، بەڵکو بەرجەستە بوونی لەخودی زمانەکەدایە، لەکەش و هەوایەکی جێکاتی، کەنووسەرەکە ویستوویەتی و لەتێکستەکەدا سنووری بۆکێشاوە))(سەڕاج، ٢٠٠٧، ٤٦)، بوونی ئازادی لە کۆمەڵگەدا گرێکوێرەی کاراکتەر دەدۆزێتەوە، لەوەی کە لەهەندێک ڕۆمانا دەگەنە بەربەستێک و و ناتوانن دەربچن، بەڵام نەبوونی ئازادی کۆمەڵگە دەکاتە بەرد و ئیمکاناتی تێدا ناهێڵێت، ڕەنگدانەوەی لە سەر کاراکتەرەکانی دادەنێت.

بەشی دووەم:

شوێن

شوێن یەکێکە لەو چوار ڕەگەزەی(کات، کاراکتەر، ڕووداو)، کە ڕۆمانیان لەسەر وەستاوە، ((جیهانی شوێن ڕەگەزێکی بنچینەییە لەبەرهەمە ئەدەبیەکاندا، دەستکەوت بڵاونابێتەوە و گەشەناکات لەکات، ئەگەر لەشوێنێک لەدایک نەبێت، ئەویش سەردەمی منالییە، کەشوێنی ژیان و چیرۆک و ئەزموون تاڵی و سوێرییانە))(عەبدول ڕەحمان، ٢٠١٠: ١٠٥)، واتە هەموو ڕووداوێک لە ڕۆماندا دەبێت لە شوێنێک دەست پێ بکات و لە شوێنێکیش کۆتایی بێت، شوێن تەنها و دابڕاو نییە لەڕەگەزەکانی تری گێڕانەوە، پەیوەندییەکی پتەوی بەسەرجەم ڕەگز و بنەماکانەوە هەیەو دەبێتە ناسنامەی هونەرییان.

((شوێن وەک کات ئامرازی تەکنیک و پاڵپشتی باشی پێکانی مەبەستەکانی ڕۆماننووسە، جگە لەبەهـا هونەری و ستاتیکیەکان، بەهایەکی هزری بەرزیشی هەیە...هەر لەیەکەم

سەرنجمان بۆی کۆمەڵێک شتمان بۆ ئاشکرا دەبێت کۆمەڵێک پرسیاریشمان لەئەگەری بەواقیع بوونی شوێنەکە لەلا دروست دەبێت))(فەوزی، ٢٠٠٠: ٢٣)، واتە شـوێن دەبێتە ناسـنامە و چەندین شتی ترمان پێدەناسێنێت، چونکە شـوێن جێگیربوونی مـادەی تێدایەو سـەنگی قورسـاییانە، بۆیە زەیدعومرانی ڕۆماننووسی عێراقی سـەبارەت بەشـوێن دەڵێت:((شـوێن ئەو ئامرازەیە بەهۆیەوە قەناعەت بەخوێنەر بکەیت سـەبارەت بەڕووداوەکانی نـاو ڕۆمـانەکە و سـەرەنجـام خوێنـدنەوەی ڕۆمانەکە لەلایەن خوێنەرەوە دەسـتەبەربکەیت))(سـدیق، ٢٠٢٠: ١٢٥)، زاڵبوونی ڕۆمـاننووس بەسـەر کـارەکەیـدا، پەیوەندی بە هەڵبژاردنی شـوێنی ڕووداوەکانەوە هەیە، مەرجە بۆ هەڵبژاردن وەسفی شوێن ڕۆماننووس سەردانی شوێنی واقیعی بکات، تا لە نزیکەوە ڕاستگۆیانە وردەکاری شوێن بگوازێتەوە ناو ڕۆمانەکە، چونکە شـوێن لەڕۆماندا گرنگی خۆی هەیە، دەبێتە ئەوپانتاییە، کە کارەکتەرەکان تیایدا دەجوڵێن و ڕووداوەکان تـیـایـدا دەردەکەون و بەرجەسـتە دەبـن و هـونەریـیەت لەگەشەکردنەکەیەوە بەرهەم دێت.

پێش ئەوەی بـاس لەجۆرەکـانی شـوێن بکەین لە ڕۆمـانی دەغدودا، دەبێ باس لەهەڵبژاردن و بەرهەم هێنانی شوێن بکەین لەلایەن ڕۆماننووسـەوە، ((ناچاربووم سـەفەربکەم بۆشـوێنی ڕووداوەکانی نـاو ڕۆمـانەکەم، بۆچەنـد مـانگێک تیـایـدا بژیم، بۆئەوەی بە چەند پەڕەیەک وەسـفی شـوێنەکە بکەم))(سدیق، ٢٠٢٠: ١٢٦).

کاتێک ڕۆمـانی (دەغـدو) دەخوێنیتەوە، هەسـت بەنـامۆیی شـوێنەکان ناکەیت و وێنەیەکی واقیعی شـوێنەکە لەهەسـتدا دەچەسـپێت، هەر کاتێک بەرگوێت کەوت وەک خۆی دێتەوە بەرچاوت، ئەمە نەک بە تەنها لەشـوێنە واقیعییەکاندا، بەڵکو لەسـەرجەم جۆرەکـانیـدا پەی پێـدەبەین، دیـارە ئەمەش بۆ تەکنیک دەگەڕێتەوە، ئاشـنایی نووسـەریش بۆ شـوێنەکان ومانەوی بۆچەند کاتێکی دیاریکراو، ئەمەش لە جۆرەکانی شوێنی ئاشناو نائاشنا کراوەو داخراودا..هتد، دەردەکەوێت.

جۆرەکانی شوێن لەڕۆمانی (دەغدو)دا :

شوێن لە ڕۆمانی دەغدودا بریتیە لەو شوێنەی کە میللەتێک پێچەوانەی خواستەکانی خۆی ڕووداوەکانی تیادا ڕوویان داوە، شوێنێک ژێنگەی ژیان و بەسەرهاتەکانی گەلێکە، هەمیشە بەردەوامیان بەژیان داوە، بەڵام ژیانێک هەمیشە تراژیدیا لوتکەی خۆشییەکانی لیکردوونەتە ناسۆر، لەلایەکی تریشەوە بریتیە لەکۆی شوناسی تاکی کورد بە هەموو ئەو خۆشی و تاڵاوانەی، کە تیایدا چەشتوویەتی، شوێن کێڵگەی گەشەکردنی تاکە لەرووی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و پەرە پێدانی ئایدۆلۆژیا و هزری درککردن بە و نادادپەروەریانەی، کەلەلایەن دەرەکی و ناوخۆییەوە بەرامبەری کراوە.

کۆی ڕوداوەکانی ئەم ڕۆمانە بەبێ شوێن و بەبێ کاراکتەر ڕوویان نەداوە، شوێن سەرزەمینی بەشێکی باشوری کوردستان، کە لەمێژەوە لەسەرخاکی خۆیان دوژمنانیان ویستوویانە زمان و کولتور و ئایدۆلۆژییان تێکەڵی میللەتێکی تر بکرێت، کەتەنها شێوەوئاین و پێکیانەوە گرێدەدات.**((لەدوورەوە تارمایی شاری زۆیێر وەدەرکەوت بۆنی عەرەقی کابرای لێخوڕ پەرێشانی کردبووین))**(دەغدو، ل١١)، زویێر ئەوشوێنەیە کە خێزانە کوردەکەی بۆ ڕاگوێزرابوو، واتە شوێن دوزەخێکە تاک وخێزانی کورد بەبێ ویستی خۆیان ژیانی تیادا دەگوزەرێنن، بەڵام دۆزەخێک نا لەسەربناغەی کردەوی نارەوا ببیتە شوێنیان، بەڵکو لەسەرئەوەی پەرتەوازە و ناکۆکی نێوان خۆیان بەئەنجامی گەیاندووە، ئەم ڕووداوانە لەمێژووی کوردا دیاردەیەک بووە دووژمنەکانی کورد هەمیشە پەنایان بۆب ردووە، **((ژیان و مەرگم پڕە لەڕووداو ئەوەبوو باوکم و میرزادەکانی ماد لەمەرگی تێکڕ ڕزگاریان بوو، دوورخرانەوە بۆوڵاتی سوریا))**(دەغدو،لا٧٤)، هەروەک چۆن دوژمنانی کورد بەیارمەتی جاوساغانی کورد، کاتێک سەرکردەکانی کوردیان بەدیل دەگرت، دوریان دەخستنەوە بۆ شوێنێکی نامۆ بە زمان و کلتورو داب و نەریتیان، وەک: لە شۆڕشی شێخ مەحموددا، کاتێک بەدیلی دەکەوێتە دەستی دوژمن، دورخرایەوە بۆولاتی هیندستان.

شوێن لە ڕۆمانی دەغدودا خوێنەری کورد پێی ئاشنایە، چونکە شوێنەکان عێراق و هەرێمی کوردستانە، هەندێک شوێنیشی دەکەوێتە دەرەوەی وڵاتی کوردەواری، ئەوانەش بەم دواییانە بەهۆی تێکەلاوبونمان بەکولتوریان پێیان ئاشنابووین.

١-شوێنی ئاشنا:

بەتێکڕا شـوێنی ئـاشـنـا خۆی لە زێـددا دەبینێتەوە، واتە ئەوشـوێنەی کاراکتەر لێی لەدایک بووە یان لێی ژیاوە، یان ڕووداوەکەی تـیـادا ڕووی داوە، مـرۆڤ هەر لەو ڕۆژەوە کە هەسـت بە ژیان دەکات، جۆرە ئـاشـنـایەتییەکی لەگەڵـدا پەیدادەکات، لەم ڕۆمانەدا شـوێنە ئاشناکان بریتین لە (موسڵ، سـلێمـانی، هەولێر، زویێر، ئـاکرێ، هەڵەبجە، لالش،..هتـد)، ((مرۆڤ هەر لەو ڕۆژەوە کە هەسـت بە ژیان دەکات، جۆرە ئاشـنایەتییەك لەگەل ئەو شـوێنەی کەلێی دەژی پەیدادەکات، ئەو شـوێنەش شـا ربێت یان لادێ، ئەشـکەوت یان شـەقام هەسـتێك بەرامبەرئەو شـوێنانە لە لا دروسـت دەبێت، ئیدی خۆشیدەوێت یان ڕقی لێیان دەبێتەوە ئەگەر خۆشی لە شوێنیك دیتبێ ئەواهەسـتی خۆشـەویسـتی بەرامبەر ئەو شـوێنە زیاد دەکـات ئەگـینـا بە پـێـچەوانە دەبـێـت)) (کمـال، ٢٠٢٠: internet)، هەروەک نـمـوونەی لەم دەقەی ڕۆمـانەکەدا هـاتووە **((واچـاکە یەک دووهەفتەک گەشـتێکی ئـاکرێ و سـلـێـمـانی بکەن، گـۆڕانـکـاری وبـوژانەوەیەکی ڕۆحـیـیە بۆهەردوکتان))**(دەغدو، ل١٠٤)، ئاشـنایەتی مرۆڤ بۆشـوێنی لەدایـک بـوون و هـاوزمـانـانی، دووبـارە لەدایـک بـوونەوە دەبەخشـێتەوە بەمرۆڤی دورخراوە، کە نووسـەر مەبەسـتێی

بڵێت: غەریبی مردنێکی هێواشە دوژمنانی کورد پەنای بۆدەبەن، بۆ ئازاردانی تاکی کورد **((لەرۆژی هەینیدا خۆم گەیاندە کەنیسەی(دێرمامەتی). دوو قەشە لەدورەوە ناسیمیان و ئاماژەیان بۆکردم))** (دەغدو، ل ١١٨)،یان **((هەفتەی پێشوو گەرامەوە لالش، چوومەلای خودیدە، هەواڵی تۆی لێپرسیم))** (دەغدو، ل ٧٣)، هەمیشە کەنیسە بۆ قەشە ئاشنایە، مزگەوتیش بۆ مەلا.

کاتێک رۆمانەکە دەخوێنیتەوە هەرچەندە دوانەی لێک دانەبڕاون، بەڵام شوێنی ئاشنا بۆتە هۆی خیانەت کردن، لەجیاتی خوداپەرستی و بەجێهێنانی کاری مەرجە ئاینیەکان، بەپێچەوانەوە خەریکی بازرگانی و خۆ دەڵەمەند کردن و رێنوێنی کردنی بردنەدەرەوەی ئاسەواری میللەتێکن **((کەواتە سێ هەزار ببەخشە بەم جێگەو شوێنە... باڕاستگۆبم لەکەڵتاندا، ڕاستە ئێوەقەشەن ولەکڵێسادا دەژین، لەبیرتان نەچێت ئێوەکڕیارن ومن فرۆشیار))** (دەغدو، ل١١٦)، (لالش)یش یەکێکە لەپەرستگا ئاینییەکانی یەزیدیان(خودیدە)ش جادوگەرێکی ناو ئەوپەرستگایەیە، کلیلی کردنەوەی جادویی(دەغدو) بە (خودیدە) سپێردراوە، ئەمەش دەگەرێتەوەبۆ ئاشنایەتی(دەغدو) بەرامبەر بەدینی ئێزیدی ئاینەکەشیان رێگەپی بەجادووکردن داوەو هەربەوانیش بەتاڵ دەکرێتەوە.

٢-شوێنی نائاشنا:

مرۆڤ هەندێک جار لەواقیعدا بەهۆکارێک یان لەرووداوێکدا شوێنی ئاشنای جێدەهێڵێت و لەشوێنێکی نامۆدا کات بەسەردەبات، واتە ئەو شوێنەیە ((هەست بە ئاشنایەتی و خۆشی ناکات، بەڵکو هەست بە دژایەتی و رق لێبونەوەی دەکات و جۆرە کێشەیەك لەنێوان شوێن و کارەکتەر دروست دەبێت)) (کمال، ٢٠٢٠: internet)، گواستنەوەی ئەم شێوازە بۆناو جیهانی رۆمان تێڕامانە لە هۆکاری دووبارەکردنەوەی رووداوەکان و خوێندنەوەی هەستی کاراکتەرە لەوەها شوێنێکدا، کاراکتەر هەست بەئاشنایەتی ناکات، بەڵکو هەست بەدژایەتی دەکات و شێوازی کێشەی جۆربەجۆر لەنێوان شوێن و کاراکتەر دروست دەبێت، ئەگەر ئەم شوێنانە بەبەندینخانە و مەنفا و بیابان بناسێنین، ئەوا رۆمانی دەغدو بەدەرخستنی هۆکاری جیاواز زۆر لەم شوێنە نائاشنایانەی لەخۆگرتووە.

رۆماننووس بەنیشاندانی شوێنی نائاشنا توانیویەتی ناسۆرییەکانی تاک و خێزانی کوردی دەربخات **((من وباوکم ودایکم، میللەتێک بووین لەوبیابانەیدا لەهەمووشتی نامۆ وبێگانە، هەتاوەکو دەوروبەرە لەماوەیەکە سەرسامی کردبووین))**(دەغدو، ل ١٢)، خێزانێک لەزێدی بەهەشتی خۆیان، دوربخرێنەوە، کە لەرووی سرووشتەوە دوو رووی جیاوازن، ئەشکەنجەدانی دەروونی مرۆڤە بەبیانووی جیاواز.

لەشوێنێکی نائاشنای تردا، **((گواره فرۆشراوە.. مێردەکەی فرۆشتوویەتی و ئەوەسا لەسۆزانی خانەیەکی شاری پاریسدا رۆژانە شەش حەوت دەچنەلای))**(دەغدو، ل١٦٦)، سۆزانیخانە بۆ کاراکتەری (گواره) شوێنێکی نامۆ و نائاشنایە، رۆمانووس پێمان دەڵێت: ئەوروپایەک بەتایبەت فەرەنسا کەلانکەی شارستانیەتە، بووتە دۆزەخێک بۆ تاکی مێینەی کوردی و هۆکارەکەشی هاوزمانەکەی خۆیەتی.

دیارە یەکێک لەهۆکارەکانی گەیشتن بەشوێنی نائاشنا، پەیوەندی بە کۆمەڵێک هۆکارو گرفتی دەرونی و داراییەوەیە، لەم رۆمانەدا تیشکی خراوەتە سەر، کەمیللەتی کورد پێوەی گیرۆدەیە.

٣-شوێنی کراوە:

سەرزەوی شوێنی پراکتیزەکردنی کردەوەکانی مرۆڤە، **هەندێک شوین ئازادانە مرۆڤ تێیدا هەڵسوکەوت دەکات و دووره لە قۆرغ کارییەوە، کەبەشوێنی کراوە ناسراوە، بەڵام هەندێک جار بەهۆکاری سیاسی ئەم شوێنانە لەمرۆڤ دەبنە داخراو، شوێنی کراوە:** ئەوشوێنانەیە کە هەردەم لەبەردەم کەسایەتییەکانی رۆماندا کراوەیە و هەڵسوکەوتی تیا دەکەن رووداوەکانی لە ناودا پەرە دەسێنن و گەشەدەکەن، بۆ نموونە :(شەقام، کۆڵان، چایخانە، نەخۆشخانە..هتد)، یان ئەو شوێنەیە ((لەبەردەم کەسەکاندا کراوەیە، دەتوانن بەئارەزوی خۆیان تێیدا بێن و بچن، وەك شەقام و کۆڵان و رێگاو بازار، چایەخانە، نەخۆشخانە)) (نصیر، ١٩٨٦: ١٥١).

ئەم جۆرە شوێنە گشتییە موڵکی تایبەتی نییە، بەڵکو بە موڵکی گشتی ناسراوە کە کۆمەڵ خاوەنیەتی، رۆمانی دەغدو شوێنی کاوەی تێدا پراکتیز کراوە، رۆماننووس شوێنەکان دەکاتە ئەدرەسی تێگەیشتن لەرووداوەکان، وەک لەم دەقەدا دەردەکەویت **((لێخورین فێربویتە؟ شتێکی لێدەزانم، خۆ شەقامەکانمان شەقامی لەندەن و پاریس نییە))** (دەغدو، ل ١٣٥)، نووسەر لەرێگەی شوێنی کراوەوە، ئەوجیاوازیەمان نیشان دەدات، کەمرۆڤ بوون پەیوەستە بە کارە جوانەکانەوە، **((بەسورەیاوە پەیوەندیم بەتەحسینەوە کرد و وتم: وادەرۆم بۆ چاپخانەکەی مەچکۆ ئەگەر دەتوانی وەرە))**(دەغدو، ل١٤١)، مەچکۆ یەکێکە لەچاخانە دیارەکانی شاری هەولێر کەشوێنێکی کراوەیە بۆهەر مرۆڤێک، بەدەر لە چاخواردنەوە هەموو کەسێک لەهەرئاست وپلەیەکی کۆمەلایەتی و رۆشنبیریدا بێت، وەک خولیایەک سەردانی دەکات، رۆماننووس بەمەبەستی دەرخستنی کەسێتی کاراکتەری(سەنگەر) بەکاریهێناوە **((برسیم نییە، بەڵام لەوەها کاتێکدا لەهەولێردا جێگە نییە بۆی برۆین، چاپخانەی مەچکۆ نەبێت))**(دەغدو، ل ١٧١)، شوێنی کراوە نووسەر بۆ زۆر مەبەست بەکاری هێناوە، کە لە زۆربەی دەقی رۆمانەکەدا تێبینی دەکەین **((لەفرۆکەخانەی ئەستەمبوڵ ئەوەی سەرنجی راکێشام، ئەو خەڵکە بوو، ئەوەندە پەلەیانە ، هەموان گورج وگۆڵانە**

هەنهاو دەنێن، هەرگیز ئەوەندە مرۆڤی جۆراوجۆرم نەدیبوو))(دەغدو، ل ١٩٧)، کەوەتە شوێنی کراوە لەڕۆماندا مەبەستە، جیاوازییە، گۆڕانکارییە..هتد.

٤-شوێنی داخراو:

دەسەڵاتی مرۆڤ لەسەرزەوی سنووردارە، هەندێک جار یەزدان چوارچێوەی بۆداناو، هەندێک جاریش مرۆڤەکان، شوێنی داخراوبریتیە: لەپانتایی دەستەڵاتی کاراکتەر، کەتواناکانی خودی تێدا بە گەڕ دەخرێت و بەرووی خەڵکیدا داخراون و لە ژێر ڕکێفی تاك دایە و سنور بەندییەک بەڕووی خەڵکانی تردا دانراوە، کەناتوانن دەسەڵاتی خۆیان تیا بەگەڕ بخەن. وەک: (ماڵ، زیندان، ژوور)، کە ڕووبەرێکی جوگرافی دیاریکراویان هەیە، یان ((بەو شوێنانە دەوترێ کە لەبەر دەم هەموو کەس کراوە نییە، داخراوە ڕووبەرێکی جوگرافی دیاریکراوی هەیە، هەڵسوکەوتکردن تێیدا بۆ کەسەکانی سنوردارە هەندێجاریش ئەم جۆرە شوێنە لە گۆشەنیگای ڕۆمان نووسەوە دروست دەبێت)) (کمال، ٢٠٢٠ : internet).

ئەم جۆرە شوێنانە هەیبەت و قورسایی کاراکتەر دەردەخەن لە پراکتیزەکردنی دەسەلاتیاندا، نموونەیەکیشە بۆدەرەوی ئەم جۆرە شوێنانە، بۆ نموونە: **((سەری کاتژمێر گەیشتینە بەرباخچەی مامۆستا، لەو نزیکەی زانکۆی بەغدایە بەسەر رووباری دیجلەوە، سێ لای دیواری بەرزوبلند، باخچەی شاردبووەوە... دەرودەروازە چەک بەدەست، زرتە زەلام ڕاوەستابوون))**(دەغدو، ل١٨٠)، باخچەی مامۆستا شوێنێکە تایبەتە بەپراکتیزەکردنی دەسەڵاتی مرۆڤێک کە وەک مامۆستا خۆی ناساندووە، مرۆڤێک لەچوارچێوەی باخچەیەکی داخراوودا، دەسەڵاتی نامرۆڤانەی خۆی پیادە دەکات!، لێرەدا شوێنی داخراو کاریگەری لەسەر ڕەوشتی کاراکتەر درووست کردووە، کە ڕۆماننووس هەڵسەنگاندن لەنێوان دووکاراکتەری مامۆستادا دەکات، لە سۆنگەی شوێنی داخراوەوە.

لەدەقێکی تری ڕۆمانەکەدا شوێنی داخراو پردی پەڕینەوەی گۆڕانکارییە لە ژیانی کاراکتەردا، لە بوون و گەیشتن بەئاوتەکانی خوددا دەردەکەوێت، وەک لەم دەقەدا هاتووە **((دوای چەنە چەنێکی دوورودرێژ هەمان خانووی بندەستی شورە بەردینەکەی شاری نەینەوامان کڕی.. بەفەلاکەتێکی زۆر و زەبەنەوە ژوورێکمان تیادا سازاند))**(دەغدو، ل٣٧)، ژوور لەژێر دەسەڵاتی کاراکتەری(سەنگەر)دایە، گۆڕی (دەغدو)ی بەهەموو ئەوتاج وسۆڵج و خشڵە گران بەهاکانی(٢٧٠٠)ساڵی دەسەلاتی مادی لەناودایە، کە بووەتە هۆی گۆڕینی ژیانی(سەنگەر) بەدیوێکی تردا **((کاک سەنگەر.. من ژنێکم دووهەزارویێنج سەد ساڵا لەمەو بەر کوژراوم، گۆڕەکەشم لەناو ئەم ژوورەی تۆدایە، جادووم لێکراوە))**(دەغدو، ل٦١)، شوێن لێرەدا هۆکارە بۆدۆزینەوەی مێژووی ٢٧٠٠ساڵەی میللەتێک، کەمێژووەکەیان گوماناوی وبێ ئەرزش بووە.

٥-شوێنی واقیعی

مرۆڤ لە دنیای واقیعدا دەژی، ئاشنایە بە هەموو ئەوشتانەی لەچوار دەوریدایە، هەموو شتەکانیش بەرهەمی شوێنێکی واقیعین، بەرجەستەییان وای کردووە ببنە هاوڕێی و بە بەرکەوتن یان بینین یان بیستنی بیان ناسێتەوە، لەم ڕوانگەیەوە شوێنی واقعی ئەو شوێنەیە کە وەرگر هەست بەبوونی واقیعێك دەکات، ڕۆلان بارت پی وایە کە ((ناکرێ واقیعیەت بکەینە شێوازێك بۆشتەکان، بەڵکو ئەوە مەعریفەتی زمانە، بۆیە ئەو کاریگەرەی وێنەی واقیعی پێ دەکێشرێ واقیعی لێ دەرناچێ بەڵکو ئەوەی لە ناوەڕۆك بەرهەمی دەهێنێ جیاوازە لە هەموو پێکهاتەکانی تر، ئەمەش لەخۆیدا ناواقیعی زمانەکەشیان دەدات))(بارت، ٢٠٠٧، ٤٥)، ڕۆمانی دەغدو لەشوێنێکی واقیعیەوە دەست پێدەکات و لەشوینێکی واقیعیشەوە دەرئەنجامەکان بەدەست دێنێت، وەک لەم دەقەدا هاتووە: **((لە موسڵ بەرەوخوار ن چوبووم، شارەکانی لای خۆمان هوموو گەڕابووم، ئەمجارەیان بەرەو خوار هاتبووم، دواسنووری خوارەوەی ئێراق، پارێزگای بەسرە و قەزای زوبێرە))**(دەغدو، ١١). موسڵ، بەسرە، زوبێر لەمێژە واقیع بوونیان سەلماندووە، ئاشنای بەبیستن بەبینین، ڕۆماننووس کردویەتیە سەرچاوەی بەدەستهێنانی ڕووداو و کاراکتەر، لێرەوە ڕووداوەکانی سەرچاوەیان گرتووە و کاراکتەرەکان سەریان هەڵداوە بۆ جموجوڵ و بەجێگەیاندنی بیرۆکەکانی ڕۆماننووس.

دەکرێت پرسیاری ئەوە لەخۆمان بکەین، کەئایا شوێنی واقیعی لەڕۆمانەکەدا بۆهەولێر یان موسڵ نەبوو؟ یان هەرشارێکی تری ئەم کوردستانە؟ بێگومان وەڵامی ئەم پرسیارانە لەخوێندنەوەی ڕۆمانەکەدایە، کەنووسەر بۆخوێنەری جێدێڵیت، بەش بەحاڵی تێگەیشتنی ئیمە بۆئەم پرسیارە، پەیوەندی پتەوی شوێنە بە کاراکتەرەوە، پەیوەندییەکەش کرانەوەی گرێکوێرەکانە لەئازادکردنی ڕۆحیانەتی جادولیکراوی دەغدو.

((ئەگەر شوێن شوێنێکی واقیعی و دیاریکراو نەبێت، دەورێکی ئەوتۆ لەبونیادی کاراکتەر و نواندنی ڕەهەندە فیکری و سایکۆلۆژییەکانیدا نابینێت))(عارف، ٢٠٢١، :٤٠٧)، زیندووکردنەوە کاراکتەری دەغدو لە شوێنێکی واقیعی وەک (موسڵ)دا، کردنەوەی ئەوگرێکوێرانەیە کەبەستراوەتەوە هەڵدانەوەی مێژووی میللەتێک، لە هەموو ئەو نادادیانەی دراوەتە پاڵ مێژووەکەیان.

٦- شوێنی خەیاڵی:

ڕەگی هەموو ڕۆمانێک لەواقیعدایە، ڕۆماننووس هانا بۆخەیاڵ نابات، تا لە واقیعدا وێنەی شوێنێک، کاراکتەرێک، ڕووداوایک سەرنجی ڕانەکێشابێت. واقیعیش بەتەنها وەک ئێسکەپەیکەری مرۆڤە بەبێ ئەوەی بەگۆشت داپۆشرابێ، خەیاڵیش بەشە جوانکارییەکەی ئەدەبیاتە بەگشتی و ڕۆمان بەتایبەتی.

لەبازنەی بەرهەمهێنانی ڕۆماندا شوێنی خەیاڵی، ئاستی بیرکردنەوەو ئایدۆلۆژیای نووسەر دەناسێنێ و دەبێتە هەوێنی

بیرکردنەوەی خوێنەر لەداهاتوو، کە شوێنی خەیاڵی بەرجەستەکرا ڕووداو کاراکتەری خەیاڵیش خۆیان دەخزێننە ناویەوە و دەبنە مادە بۆ بەرهەمی داهاتوو، شوێنی خەیاڵی شوێنێکە لەڕووی بوونەوە ڕاستەقینە نییە، بەڵکو لەڕۆماندا ئەندێشەی ڕۆماننووس بەرهەمی دەهێنێت. ((ئەوشوێنانەیە کە مێشك درکیان پێدەکات، بەڵام لەنێویان ژیان بەسەر نابەن، دەزانین لە کات و شوێنێکدا هەبوون، بەڵام کات و شوێنی ئیمە نیە)) (کمال، ٢٠٢٠ :internet)

خەیاڵ بەهەموو بەشەکانییەوە ڕەنگدانەوەی بەسەرکۆی ڕۆمانی دەغدودا هەیە، شوێنی خەیاڵیش بەشێکە لەدنیا تایبەتییەکەی نووسەر، کە خۆی لەبنەڕەتدا لەژێر کاریگەری واقیعی شوێندایە،

مەرجیش نییە ئەم شوێنەی ڕۆماننوس دروستی کردووە هاوشێوەی لە ژیان دا هەبێت، ئەوەی گرنگە خەیاڵی خوێنەرە، تا چ ڕادەیەک ڕازی دەبێت ئەو شوێنە هەبێت و لەگەڵ خەیاڵی ئەودا دەگونجێت، بەم پێیە شوێنی خەیاڵی ئەو شوێنەیە لەسەر زەوی بوونی نییە بەرجەستە و واقیعی نییە، تەنیاهەست پەبونی دەکرێت، نابینرێ و ناشکرێ بوونەکەی جێگیر بکرێت، بەڵکو وێنەیەکی گریمانە کراوە، کە سەرچاوەکەی خەیاڵە، نووسەر لەدەقێکیدا شوێنی خەیاڵیمان پێدەناسێنێت و لەژێر کاریگەری بیروباوەڕی ئاینیدا بۆچوونی خۆی لەسەرجیهانی بەرزەخ دەخاتە ڕوو، کەڕەنگە هاوتای بیرکردنەوەی هەریەکەمان بێت **((دنیای ئێمەی ئەرواح پەیڕی فەرمانی خودا جارێ لەحەشرو نەشرەوە بەدوورین، (لەبەرزەخ)داین، زۆر لەئەرواح لەبەرزەخدا خودا هیدایەتی داوە و لە دنیای تاریکییەوە بەگوێرەی کاروکردەوەی دەیگوێزێتەوە دەورووبەرێکی ڕۆشن))**(دەغدو، ٨٩)، بەرزەخ جیهانێکی خەیاڵییە بەلای مرۆڤەوە، هەرچەندە لەڕووکارە دینیەکەوە لەلای هەریەکەمان وێنەیەکی خەیاڵی بەپێی توانای تێگەیشتنمان درووستکردووە، شوێنیش پێناسە مێژوویەکەی تێپەڕاندووە، تەنها شوێنی ژیان نییە، بەڵکو هۆکارە بۆبینینی دیوەشاراوەکەی ژیان، کە پێویستیان بە پراکتیزەکردنی نوێ و بینینی هەمەلایەنە هەیە.

ئەنجامەکان

1.ڕەگەزی کاراکتەر لە دەغدودا هێمای کەسێتی و هەڵس و کەوتی تاکی کورد نیشاندەدات لە کایە کۆمەڵایەتییەکاندا و ئاستی تێگەیشتنی دەخاتە ڕوو لە بەرامبەر دۆست و دوژمنەکانی.

٢.شوێن لە ڕۆمانی دەغدودا ناسنامەی غوربەتی هەڵگرتووە، کە هەمیشە ڕەگەزی سەرەکی دەستی دوژمنان بووە، بۆ کاڵکردنەوە و ڕووخانی هەستی نەتەوایەتی و لەبەین بردنی.

3.ڕۆمانی دەغدو بەستنەوەیەکی لۆژیکی ڕاستیەکانی ژیانی سەردەمانێکی کۆمەڵگای کوردەوارین، کە بە شێوازێکی هونەری ئاخنیویەتیە نێو هەگبەی مێژووی مرۆڤایەتی.

4.ڕۆمانی دەغدو نیشاندانی لایەنی گەشی مرۆڤایەتییە، کە بە جوانی مەرگەسات و تراجیدیەکان لە ناو ڕۆمانەکەدا نیشان دراوە.

٥. زەمینەی تەواوی ڕۆمـانەکە کوردیە و نووســەر بەرگێکی هونەری مێژوویی پڕ نەهامەتی گەلێک لە قۆناغێکی مێژووییدا دەخاتە ڕوو.

سەرچاوەکان

کتێب: کوردی

١-شــاخەوان ســـدیق،تێگەیشـــتن لە ڕۆمان، چاپخانەی وەزارەتی رۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٢٠.

٢-حەمەکەریم عـارف،دەروازەیەک بۆ جیهـانی چیرۆک و ڕۆمـان، ناوەندی ڕۆشنبیری ڕەهەند،سلێمانی، ٢٠٢١.

٣-خوسرەو جـاف،ڕۆمـانی دەغـدو،دەزگـای چـاپ و بلاوکردنەوەی بەدرخان،هەولێر،٢٠١٣.

٤-عەبدوڵا سـەراج، بەرەو ئاسـتانەی ڕۆمان وگۆشـە نیگاکان، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم،سلێمانی، ٢٠٠٧.

٥-شــاخەوان ســـدیق، ڕۆمان ودونیابینی، دەزگای میدیایی ژیان، سلێمانی،٢٠٢٠، وەرگێڕانی بۆ کوردی:ڕەنجدەر جەبار.

٦- سامان فەوزی، ڕۆمان بەرەو کوێمان دەبات، چاپخانەی ئاسا،سلێمانی، ٢٠٠٠.

کتێب: عەرەبی

١-هوشيار جودت، الرواية بين الخيال والواقع،دار الزمان للطباعة والتوزيع، بغداد،٢٠١٧.

گۆڤارەکان:

١-مریەمی قازی،٢٠١٤، دەغدو مەشخەڵانی لەدایک بوونێکی تازەیە، گۆڤاری ڕامان، ژمارە(٢٠٢)، لا٥٧.

٢- مجيد عبدول ڕەحمان،٢٠١٠، بنەماکانی چیرۆکی نوێ، گۆڤاری نووسەری نوێ، ژمارە(٥٠)، لا١٠٤.

سایتەکان:

١-ڕەوەند ئەحمەد،٢٠٢٠،گۆڕانکارییە هونەرییەکانی ڕۆمانی نوێی مێژوویی لەڕۆمانی(میرنامە)ی(جان دۆست)دا،2021/13/10، https://galawej.com/.

٢- نەهرۆ،٢٠١١،جیهانی ڕۆمان،٢٠٢١/١٠/٢٢ https://www.emrro.com/.

٣- کمال، ژاڵە، ٢٠٢٠، شوێن و جۆرەکانی شوێن لەڕۆمانی بەرێگاوەی دڵشاد کاوانی، ٢٠٢١/١٠/٢٥، www//dengekan.info/archives/

نامەکان:

١- سنور محمەد، تەکنیک لە کۆمەڵە چیرۆکی(گوڵی ڕەشی) شێرزاد حەسەن، نامەی ماستر، زانکۆی سلێمانی، فاکتەڵی زانستە مرۆڤایەتییەکان، سکوڵی زمان، بەشی کوردی.٢٠١٢.